НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА

Чмелик Роман Петрович

УДК [39:323.1(477:438):001.361]"19/20"

СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ ПОГРАНИЧЧЯ: ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ

Спеціальність 07.00.05 – етнологія

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі історичної етнології Інституту народознавства НАН України.

Науковий консультант: доктор історичних наук, професор, академік НАН України **Павлюк Степан Петрович**, Інститут народознавства НАН України, директор.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор **Борисенко Валентина Кирилівна**, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, завідувач відділу архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів;

доктор історичних наук, професор **Красівський Орест Якубович**, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, завідувач кафедри європейської інтеграції та права;

доктор історичних наук, професор **Сілецький Роман Броніславович**, Львівський національний університет імені Івана Франка МОН України, завідувач кафедри етнології.

Захист відбудеться 8 травня 2018 р. о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

Автореферат розіслано "4"квітня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук Л. І. Хахула

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Вивчення і аналіз сучасних суспільних процесів та ідентичності населення на державному, етнічному, культурному, релігійному пограниччях належать до пріоритетних завдань гуманітарної науки XXI століття, оскільки вони безпосередньо пов'язані з безпекою та цілісністю державних утворень і міждержавних спільнот. У кінці 80-х – на початку 90-х років XX століття кардинально змінилася геополітична ситуація у Європі, в різних її частинах відбувалися протилежні процеси: країни Заходу інтегрувалися в економічній, політичній та військовій сферах, а країни Півдня і Сходу, здобуваючи державну незалежність намагалися якнайшвидше відділитися від колишніх політичних центрів.

Проблема формування сучасного українсько-польського кордону стосується передовсім періоду існування Української Радянської Соціалістичної Республіки як складової частини Союзу Радянських Соціалістичних Республік і Польської Народної Республіки. Відповідно до міжнародного принципу правонаступництва, радянсько-польський кордон, який був визначений у результаті домовленостей на Ялтинській конференції, став державним кордоном між Польщею і Україною після демократизації першої і здобуття незалежності останньою. 2 грудня 1991 року Республіка Польща першою серед зарубіжних держав визнала державну незалежність України, а 18 травня 1992 року було підписано "Договір про добросусідство, дружні відносини і співробітництво", згідно з яким сусідні держави відмовилися від будь-яких територіальних претензій.

Зважаючи на актуальність та необхідність вивчення сучасних реалій життя мешканців пограниччя й активну динаміку етнокультурних процесів на ньому, Президія Національної академії наук України 23 жовтня 2002 року прийняла Постанову № 256 "Про дослідження етнокультурних процесів на теренах українського порубіжжя", якою передбачено конкретні заходи щодо активізації дослідження українського пограниччя спільно з науковцями із сусідніх країн. У цьому контексті сучасне українсько-польське пограниччя не досліджено комплексно і системно ні польськими, ні українськими науковцями.

Актуальність дослідження проблеми сучасного українсько-польського пограниччя зумовлена й докорінною зміною етнічного складу населення на цих територіях внаслідок евакуаційних, репатріаційних і депортаційних акцій. В результаті цього було штучно проведено етнічну гомогенізацію населення, що призвело до формування нової суспільної свідомості на абсолютно інших ідеологічних засадах, які ґрунтувалися на марксистсько-ленінському вченні. Під впливом нової політичної ситуації значні перетворення відбувалися у

системі цінностей і свідомості мешканців повоєнного українсько-польського пограниччя, що впливало на трансформацію їхньої етнічної, релігійної, мовної ідентичностей.

Оскільки українсько-польський кордон є водночас кордоном з Європейським Союзом, особливо актуальними дослідження сучасного кордону України з Польщею постають в контексті проголошення Україною курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію. Вивчення ідентичності місцевого населення допоможе об'єктивно відтворити особливості формування і зміни міжетнічних відносин на українсько-польському пограниччі, тенденції і динаміку розвитку етнокультурної ситуації на цих прикордонних територіях. У сучасних умовах це позитивно впливатиме на розвиток добросусідських відносин між двома країнами, на можливість прогнозувати можливі ризики міжетнічних конфліктів та виявляти шляхи уникнення непорозумінь і загострень у стосунках між двома народами.

Зв'язок роботи з планами наукових досліджень. Дисертацію виконано в рамках комплексних наукових програм Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України "Українські музеї як осередки збереження етнокультурної ідентичності (2011–2015)" (державний реєстраційний номер 0111U001062) та "Культурна спадщина в українських музеях: збереження та сучасна інтерпретація (2016–2020)" (державний реєстраційний номер 0115U005547).

Мета і завдання дослідження. З урахуванням теоретичних засад сучасної етнологічної науки та на основі польових джерельних матеріалів, насамперед експедиційних записів, автор прагне дослідити проблему формування та функціонування етнічної ідентичності населення на сучасному українсько-польському пограниччі, а також висвітлити вплив сучасних політичних і соціально-економічних змін на трансформацію ідентичності мешканців прилеглих до кордону територій та роль етнокультурного чинника у цьому процесі.

Відповідно до поставленої мети визначено такі дослідницькі **завдання**:

– узагальнити і класифікувати наявну історіографію проблеми та її джерельну базу;

– верифікувати наукові концепції українських, польських, американських, російських дослідників пограниччя;

– обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження, сформувати науково-понятійний апарат, опрацювати методи дослідження проблеми;

– охарактеризувати процес і динаміку формування українсько-польського кордону під час Другої світової війни та у повоєнні роки;

– розглянути образ творення кордону в історичній та суспільній пам’яті населення пограниччя;

– дослідити місце і значення кордону у щоденних практиках мешканців українсько-польського порубіжжя;

– розкрити мовні, етнографічні та релігійні критерії етнічної самоідентифікації населення сучасного пограниччя;

– простежити історичну взаємозамінність образів “чужого” та “іншого”, а також їх вплив на українсько-польські міжетнічні відносини;

– окреслити зміну значення міждержавного кордону після демократичних перетворень початку 1990-х років в Україні та Польщі;

– висвітлити універсально-європейський вимір ідентичності українсько-польського пограниччя в контексті євроінтеграційних прагнень обох народів;

– з’ясувати місце культурної спадщини пограниччя в формуванні національної ідентичності, сучасних міжетнічних відносинах;

– показати важливість залучення музейних колекцій прикордоння для налагодження українсько-польського діалогу;

– подати узагальнення і висновки рекомендаційного характеру для формування соціогуманітарної стратегії України щодо західного сусіда.

Об’єктом дослідження є сучасне українсько-польське державне пограниччя та ідентичність його мешканців, а **предметом** – процес творення кордону в історичній та суспільній пам’яті місцевого населення, рецепція кордону у повсякденних практиках мешканців пограниччя, їх етнічна ідентичність та вплив політичних і соціально-економічних змін на трансформацію етнічних процесів; мовні, етнографічні та релігійні критерії самоідентифікації населення пограниччя і динаміка міжетнічних відносин у контексті збереження культурної спадщини.

Методологічною основою роботи є принципи об’єктивності та історизму. Повне і комплексне розкриття порушеної проблеми передбачає використання як методологічних засад етнологічної науки, так і методів та засобів суміжних дисциплін. Інтердисциплінарний характер об’єкта і предмета дослідження зумовлює дотримання принципів історизму, об’єктивності, системного підходу і контекстуалізації. У роботі застосовано загальнонаукові методи: аналіз і синтез, дедукція та індукція, історично-порівняльний, структурно-функціональний, критично-діалектичний та інші. Особливу увагу зосереджено на проведенні власних польових досліджень, використанні компаративного інструментарію, застосуванні соціокультурного та порівняльного підходів, реконструкції індивідуального досвіду із залученням елементів усної історії для осмислення етнічних процесів, явищ і подій, які відбувалися на українсько-польському пограниччі в другій половині XX

століття, тенденцій і напрямків їх еволюції в сучасних умовах. Під час аналізу польових матеріалів та мемуарної хроніки застосовано антропологічний метод, що допомогло розкрити зумовленість формування і функціонування ідентичності місцевої спільноти та її окремих членів самою природою і ментальністю людини, її світосприйняттям та морально-духовними засадами.

Вперше в українській і польській етнології застосовано метод спільного збору польового матеріалу українським та польським науковцями, спільного його опрацювання та первинного аналізу, що забезпечило максимально можливу об'єктивність результатів. Саме критерій науковості домінував над різними історіографічними школами, поширеною останнім часом партійною кон'юнктурою політизації історії та однобічного тлумачення причинно-наслідкового зв'язку подій і явищ на пограниччі, до яких були причетні щонайменше два етноси.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 90-ті роки XX – початок XXI століття із залученням відповідних матеріалів з часу утворення польсько-радянського кордону під час Другої світової війни та його зміни в повоєнні роки.

Територіальні межі дослідження охоплюють прикордонні райони Львівської та Волинської областей України, а також Підкарпатського та Люблінського воєводств Республіки Польща. Польовий матеріал, зібраний на цих територіях, які охоплюють українсько-польське пограниччя, повністю вичерпує об'єкт та предмет дослідження.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що:

вперше:

– до наукового обігу введено матеріали спільних польсько-українських польових етнологічних експедицій;

– створено цілісну картину формування і функціонування етнічної та культурної ідентичностей мешканців українсько-польського пограниччя;

– доведено гіпотезу про множинність ідентичності та її зміни під впливом утворення державного кордону та проживання в нових політико-правових і соціально-економічних умовах;

– простежено тенденції розвитку міжетнічних відносин в Україні та Польщі у контексті геополітичних змін у цьому регіоні Європи;

– проаналізовано вплив внутрішніх та зовнішніх політичних і соціально-економічних чинників на українсько-польські відносини;

удосконалено:

– аналіз проблеми адаптації примусово переселених і депортованих українців та поляків з/на прикордонні території, і їхнє життя в нових політичних реаліях;

– механізми збереження етнічної ідентичності та етнокультурної трансформації традицій і звичаїв польською й українською спільнотами, які перебувають в статусі національних меншин;

– оцінку явища впливу культурної спадщини на формування ідентичності населення сучасного українсько-польського пограниччя;

отримали подальший розвиток:

– дослідження етнічного, культурного та універсального вимірів локальної ідентичності польсько-українського пограниччя;

– характеристика взаємозв'язку між територіальними змінами та трансформацією ідентичності українців і поляків.

Практичне значення дисертації. Результати роботи можуть бути використані для подальшого поглибленого і комплексного вивчення сучасного українсько-польського пограниччя із врахуванням актуальних етнополітичних процесів. Аналіз стану ідентичностей населення досліджуваного періоду на прикордонних територіях сприятиме прогнозуванню розвитку українсько-польських стосунків на місцевому, регіональному та державному рівнях. Напрацювання об'єктивних і неупереджених оцінок, тенденцій та динаміки розвитку ідентичності жителів окреслених регіонів України і Польщі мають велике значення для подолання негативних стереотипів і комплексу проблем, пов'язаних з реактивізацією історичної пам'яті та етнічної свідомості, трансформацією етнічної та культурної ідентичностей.

Результати дослідження можуть бути використані у наукових пропозиціях щодо гармонізації міжетнічних відносин населення прикордоння, конструктивної інтеграції національних меншин в суспільство країни проживання, нейтралізації джерел і виявів різних форм екстремізму, інтенсифікації інноваційного розвитку прикордоння, а також для навчальних курсів з етнології та суміжних дисциплін, проведення подальших наукових студій з цієї тематики і в роботі органів представницької та виконавчої влади, політичних, громадських організацій.

Апробація результатів дисертації. Матеріали дослідження були апробовані на засіданнях відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України, науковому семінарі в Альбертському університеті (Едмонтон, Канада), міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях, семінарах, зокрема: Міжнародній науковій конференції "На стику культур" (Ланьцут, Республіка Польща, 12–15 жовтня 2007 р.); Міжнародній науковій конференції "Майбутнє минулого. Роль польського і українського музейництва в збереженні і документації культурної спадщини пограниччя" (Замосьць, Республіка Польща, 19–20 квітня 2007 р.); Міжнародній науковій конференції "Відновлення культурної спадщини пограниччя: сучасність і майбутнє"

(Перемишль, Республіка Польща, 3–4 серпня 2007 р.); Міжнародній конференції “Музеї Литви і Булорусі: поляки і перспективи розвитку в XXI столітті” (Вільнюс–Тракай, Литва, 27–30 березня 2007 р.); Міжнародному науково-практичному семінарі “Ковчег-2007”, присвяченому пам’яті Януша Корчка (Львів – с. Унів Перемишлянського р-ну Львівської обл., 30 серпня – 5 вересня 2007 р.); Міжнародній конференції “Європа між минулим і майбутнім” (Київ, 30 листопада – 2 грудня 2007 р.); Міжнародній конференції Асоціації канадських етнологів та антропологів (Вінніпег, Канада, 25 травня – 07 червня 2008 р.); Міжнародній конференції “Пам’ять та ідентичність” (Івано-Франківськ, 20–22 вересня 2008 р.); Восьмих Санкт-Петербурзьких етнографічних читаннях “Полевые этнографические исследования” (Санкт-Петербург, 3 грудня 2009 р.); Науковому семінарі “Українсько-єврейська зустріч: культурна співпраця, репрезентація і пам’ять” (Єрусалим, Ізраїль, 18–20 жовтня 2010 р.); Науковій конференції “Антропологія сусідства”, присвяченій 75-літтю Інституту етнології і культурної антропології Варшавського університету (Варшава, Республіка Польща, 7 червня 2010 р.); Міжнародній конференції “Українсько-польське стратегічне партнерство: реалії та перспективи” (Яремче, 16–18 вересня 2011 р.); Міжнародній конференції “Галичина і січневе повстання” (Жешув, Республіка Польща, 19–21 жовтня 2011 р.); Міжнародній конференції “Сучасні художньо-мистецькі та етнокультурні процеси в полі етнічного середовища” (Київ, 8–9 грудня 2011 р.); Міжнародній науково-практичній конференції “Музеї та музейна етика” (Кишинів, Молдова, 21 вересня 2012 р.); Міжнародній конференції “25-ліття польської консульської місії у Львові: 1987–2012” (Львів, 1–2 грудня 2012 р.); 23-й Генеральній конференції ІКОМ “Музеї (пам’ять + креативність) = соціальні зміни” (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 10–17 серпня 2013 р.); Міжнародній конференції “Чеські дослідження Польщі в європейському контексті” (Прага, Чехія, 14 жовтня 2013 р.); Міжнародній конференції “Розвиток музейництва країн південно-східної Європи у XXI столітті” (Бухарест, Румунія, 18–20 жовтня 2013 р.); Міжнародному регіональному семінарі “Практична імплементація Конвенції ЮНЕСКО по збереженню та заохоченню розмаїття форм культурного самовираження” (Львів, 23–25 жовтня 2013 р.); Міжнародній науковій конференції “Triumphs and Failures. Poland and the Region after 1989. 25 Years Later” (Варшава, Республіка Польща, 10–13 липня 2014 р.); Міжнародній науковій конференції “1914–2014. Від війни імперій до діалогу культур (культурна спадщина: трактування, збереження, спільна відповідальність)” (Львів, 14–15 листопада 2014 р.); Всеукраїнській науковій конференції “Польська і українська етнологія сьогодні. Традиції і перспективи” (Львів, 24–25 вересня 2015 р.); Міжнародній конференції “Jaka

refleksja o kulturze jest dzisiaj potrzebna Europie? Wyzwania, dylematy, perspektywy” (Вроцлав, Республіка Польща, 21–25 вересня 2016 р.); Третьому Національному форумі музеїв Білорусі “Музеи в новой креативной экономике” (Могильов, Республіка Білорусь, 30 вересня – 2 жовтня 2016 р.); Десятому Форумі “Європа – Україна” (Жешув, Республіка Польща, 27–28 січня 2017 р.); Сьомих Ісаєвичівських читаннях (Львів, 6–9 березня 2017 р.); Міжнародній науковій конференції “Magdeburg Law and the European Cities of the Middle Ages” (Магдебург, Федеративна Республіка Німеччина, 5–7 жовтня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у монографії та сорока восьми публікаціях автора в українських та міжнародних наукових виданнях.

Обсяг та структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п’яти розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг роботи – 413 сторінок, із них 343 сторінки – основний текст. Список використаних джерел нараховує 611 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, сформульовано завдання та методологічні засади роботи, визначено об’єкт, предмет, хронологічні й географічні рамки дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення кваліфікаційної роботи.

У першому розділі **“Історіографія та джерельна база дослідження, теоретико-методологічні засади”** проаналізовано стан наукового опрацювання проблеми, джерельну базу, визначено методологію роботи.

Підрозділ 1.1. “Стан наукової розробки проблеми та її джерельна база” присвячений аналізу головних історіографічних концепцій проблеми, характеристиці польового джерельного матеріалу.

Українські та польські гуманітарії, зокрема етнологи, антропологи, історики, культурологи, мають у своєму доробку ґрунтовні теоретичні та практичні узагальнення з історії українсько-польських відносин. Серед багатої проблематики міжетнічних взаємин важливе значення має дослідження тієї сфери людської свідомості, яка пов’язана зі сприйняттям світу та баченням себе у ньому, ставленням до співгромадян чи представників сусідніх держав.

Польські зацікавлення українською традиційною обрядовістю, побутом, способом мислення і поведінки були зафіксовані ще у XVI столітті. Методику та теоретичні засади програми вивчення народу окреслив історик і політик Гуго Коллонтай (1750–1812), перші польові етнографічні дослідження провадив Адам Чарноцький (відомий під псевдонімом Зоріан Доленга-Ходаковський, 1874–1925), а першу народознавчу монографію (1811) про Задністрянську

околицю між Стриєм і Лімницею в Галичині написав Ігнацій Червінський (1769–1834). На один рік швидше, 1810 році в Крем'янці вийшла друком робота Францішка Ксаверія Гіжицького (1786–1850) "Rys Ukrainy Zachodniey", в якій йшлося про південну частину Київщини та східне Поділля. Йому ж належать праці "Myśli o poprawie budowli wieyskey w kraju między Bugiem i Dnieprem" (1810), "O przyozdobieniu siedlisk wieyskich" (1827), де окреслено основні заняття населення, його одяг, риси характеру, походження. Першим польським дослідником Гуцульщини був Кароль Мілевський, який у 1825 році в журналі "Biblioteka Polska" опублікував статтю "O Hucułach". Окрім фрагментарного опису основних занять гуцулів, їхнього житла, одягу і звичаїв, автор намагався з'ясувати етногенез цієї групи українців. Одні з перших випадків документування народного одягу різних верств населення за допомогою олівця і пензля знаходимо у творах польських художників Каєтана Кєлісінського (1808–1849) і Єжи Глоговського (1777–1838), які працювали на теренах сучасного українсько-польського пограниччя.

Цікавитись кордоном чи населенням українсько-польського пограниччя у радянський час було неможливо, а часом і небезпечно. Дослідження кордону і пограниччя для суспільних наук в Україні, зокрема для етнології та культурної антропології, є новим викликом. Українські державні кордони почали функціонувати лише від 1991 року, тому вивчення пограниччя, що в Сполучених Штатах Америки розпочалося ще в кінці XIX століття, а в Європі розвинулося здебільшого після Другої світової війни, набуло актуальності в Україні лише наприкінці XX – на початку XXI століття.

Одні з перших збірників і колективних монографій про українські етнічні землі на пограниччі чи на території сучасної Польщі почало видавати Наукове товариство ім. Шевченка у діаспорі. 1980 року в США вийшов збірник матеріалів про географію, історію, етнографію та побут Бойківщини, в якому висвітлено особливості звичаїв, релігії, діалектів, музики, вбрання тощо. У 1986 році науковці з діаспори підготували історично-мемуарний збірник "Ярославщина і Засяння 1031–1947", в якому описана історія, національно-культурне життя, мова, вбрання українського населення цих територій від заснування князем Ярославом Володимировичем міста Ярослава 1031 року до депортаційної акції "Вісла" 1947 року. У 1988 році Історично-філософічна секція НТШ видала два томи "Лемківщини", які були присвячені історії та культурі цього краю. Зокрема другий том зосереджувався на етнографічній проблематиці та темі діаспори. Чи не вперше у виданні такого характеру брали участь науковці з Радянської України та країн соціалістичного табору.

У 1986–1994 роках Наукове товариство ім. Т. Шевченка видало три томи колективної праці "Надбужанщина", в яких розміщено матеріали на тему історії

народного одягу українців на Підляшші, нариси про Великодні звичаї на Холмщині, розвідки про культуру і освіту на Холмщині і Підляшші у міжвоєнний період, про примусові виселення тощо.

Активна дослідницька і видавнича діяльність інтелектуальних еліт української діаспори стимулювала регіональні (зокрема, на пограниччі) дослідження в УРСР. Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР під керівництвом Юрія Гошка підготувало історико-етнографічне дослідження “Бойківщина”, яке побачило світ на три роки пізніше діаспорного, і наступне “Гуцульщина” (1987). В основному вчені зосередилися на історико-етнографічній характеристиці регіону, господарській діяльності і матеріальній та духовній культурі, народному мистецтву бойків. Колективна монографія “Гуцульщина” методологічно і структурно збігалася з “Бойківщиною”. Вміщені в ній дослідження можна використовувати у вивченні широкого культурного пограниччя, де взаємодіють звичаєві традиції, функціонування польської інтелектуальної думки в іноетнічному середовищі і його вплив на формування польської національної ідеї, літератури, мистецтва в кінці XIX – першій третині XX століття. Оригінальним прикладом спільного дослідження українсько-білоруського пограниччя в радянський час було видання двох томів про матеріальну і духовну культуру Полісся, які підготували науковці зі Львова і Мінська. У цих монографіях Полісся трактувалося як місце зіткнення культур трьох груп східних слов’ян – білорусів, росіян і українців, які зараз належать до етнічних територій відповідних трьох держав, хоча колись вони творили одну прадавню руську спільноту.

Вивчення етнографічних регіонів України, зокрема прикордонних, із використанням принципово нових підходів продовжилося після відновлення Україною незалежності. Великий вплив на це мали нові можливості доступу до наукової літератури, яка друкувалася поза межами Радянського Союзу, участь у конференціях за кордоном, налагодження особистих наукових контактів із закордонними дослідниками, особливо з країн Західної Європи, Сполучених Штатів Америки і Канади, закордонні стажування, участь у міжнародних дослідницьких програмах і проектах тощо. Відтак за участі українських, польських і словацьких вчених здебільшого українського походження підготовлено працю “Холмщина і Підляшшя” (1997) й двотомну колективну монографію “Лемківщина” (1999, 2002). Структура цих видань була досить традиційна – найбільше уваги науковці приділили дослідженням матеріальної і духовної культури, фольклору, історичній та лінгвістичній характеристиці території. Одним із пріоритетів вищезгаданих історико-етнографічних монографій було віднайдення української присутності та ідентичності на

землях, які залишили українці внаслідок депортацій та примусових виселень після Другої світової війни, а також визначення етнічних кордонів і меж відповідного українського етнографічного району.

Особливої уваги в контексті регіональних досліджень культур пограниччя заслуговує проект “Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат” (2006), який реалізовувався під керівництвом директора Інституту народознавства НАН України Степана Павлюка. У другому томі цієї синтези “Етнологія та мистецтвознавство”, планованої як багатотомне видання, містяться матеріали, в яких на широкому етнологічному та мистецтвознавчому матеріалі розкривається проблема автентичності явищ народного побуту та мистецьких практик і які за сукупністю характеристик духовно-світоглядної та естетичної природи відповідають особливостям українського етносу.

В контексті реалізації згаданої Постанови Президії НАН України з’явилася низка наукових публікацій, автори яких здебільшого акцентували увагу на необхідності комплексного дослідження порубіжжя по всьому його периметру, пропонували певну методику його вивчення або ж конкретні напрацювання та аналітичні погляди на етнічні процеси. Серед них на особливу увагу заслуговують праці Степана Павлюка, Михайла Тиводара, Михайла Зана, Галини Касперович. Корисний матеріал про стикові етнокультурні регіони знаходимо у журналі “Народна творчість та етнографія” за 2010 рік, один із номерів якого присвячений спеціальній темі: “Українське Закарпаття в історичному, етнокультурному та етнополітичному контексті”. Мирослав Сополига, Леся Мушкетик, Павло Лень, Георгій Кожолянко висвітлили етнічні відносини та етнокультурні процеси на українсько-угорському порубіжжі та Буковині. Питання дослідження пограниччя є актуальним також для російської етнології, про що свідчать публікації Валерія Тишкова, Олени Півнєвої, Регіни Григор’євої та інших.

Важливими є праці Романа Кирчіва, в яких порушено питання етнокультурного пограниччя, методологічних засад і предмета дослідження цих територій, а також запропоновано інтерпретацію авторських польових обстежень з околиць містечок Венгожево і Бєльськ Підляський. Водночас науковець зосередився на проблемі української етнічної території на українсько-польсько-білоруському пограниччі, яке, на його думку, було привласнене сусідами в результаті депортацій місцевих українців.

Значну увагу українські дослідники звертають на українсько-польські етнополітичні відносини 1940–1950-х років XX століття, тобто час формування актуального міждержавного кордону та нової геополітичної ситуації у Центрально-Східній Європі. Зокрема Ігор Цепенда проаналізував етнополітичну ситуацію на українсько-польському пограниччі в 1940–50-х

роках, українську і польську національні меншини в країнах проживання, етноконфесійні проблеми, функціонування негативних стереотипів тощо. Питання українсько-польського міжетнічного протистояння під час Другої світової війни на Лемківщині, Надсянні, Холмщині, Підляшші та його значення для сьогодення висвітлила Марія Ярмоленко. Зважаючи на факт, що теперішній кордон України і Польщі є водночас кордоном України з Європейським Союзом, важливо враховувати українські ідентичності та перспективи взаємодії нашої держави з європейськими та трансатлантичними структурами, що із залученням новаторського теоретико-методологічного матеріалу узагальнив Володимир Євтух. Проблеми української меншини в Польщі у контексті сучасного процесу міжнаціонального примирення розкрив Микола Геник.

В 2011 році вийшов спеціальний номер часопису “Україна модерна” під назвою “Пограниччя. Окраїни. Периферії”, із статтею Фредеріка Джексона Тернера “Значення фронтиту для американської історії” (1893), а також дискусією українських і закордонних істориків – “Поверх кордону”: концепція прикордоння як об’єкт”. На увагу також заслуговують статті Томаша Зарицького про парадигму прикордоння та центро-периферійні підходи і Тетяни Журженко про націоналізацію пам’яті про Другу світову війну. За твердженням редакторів тому, це видання підсумувало дискусію про феномен кордону і пограниччя, яка тривала протягом останніх двадцяти років. Теоретичні засади американської історіографії, починаючи від Фредеріка Джексона Тернера, узагальнив львівський історик Ігор Чорновол, який спробував перенести теорію фронтиру на український ґрунт. Такий підхід дозволив вписати історичну традицію українського фронтиру/порубіжжя у світовий контекст.

Колектив наукових співробітників Інституту українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України підготував монографію “Історичні міфи і стереотипи та міжнаціональні відносини в сучасній Україні” під редакцією Леоніда Зашкільняка, в якій проаналізовано явища виникнення і поширення історичних міфів та стереотипів серед етнічних спільнот в сучасній Україні з огляду на суспільні потреби подолання усталених уявлень і формування нових обріїв історичної свідомості у відповідності до нових суспільно-політичних і міжнародних умов. Історичні взаємостереотипи поляків і українців, а також вплив негативних/позитивних уявлень на сучасні міжнаціональні та міжнародні відносини актуалізував Любомир Хахула.

В останнє двадцятиліття тема пограниччя була досить актуальною в працях польських соціологів та істориків. Даріуш Вояковський вивчав питання плюралізму та ідентичності українців і поляків на пограниччі в колишній Східній Галичині, особливу увагу звернувши на етнічні явища в масштабі

мікросуспільства у двоетнічних місцевих спільнотах. Від 90-х років XX століття інтенсивні дослідження українсько-польського пограниччя та функціонування стереотипів проводять у Жешівському університеті. До різного характеру проектів і конференцій залучено українських та польських соціологів, істориків, політологів, педагогів, психологів і філологів. Дослідження культурного та етнічного пограниччя в Польщі проводили й у Вроцлавському університеті спільно з Польським народознавчим товариством. Пріоритетами польських етнологів були питання феномену пограниччя в широкому його розумінні, взаємодія понять пограниччя, свідомість, ідентичність, матеріальна і символічна культура пограниччя.

У 2003 році Любуське наукове товариство видало два томи, присвячені явищу трансграничності в соціологічній перспективі. Наукові розвідки першого тому, які здебільшого мали теоретико-методологічний характер, стосувалися специфіки функціонування прикордонних міст та сіл, суспільної свідомості та ідентичності, виховання та багатокультурності. Другий том складався з різнотематичних матеріалів, які погруповані в розділи за географічною ознакою – пограниччя західне, східне, південне.

Суспільно-культурний контекст ідентичності мешканців східного і західного пограниччя Польщі узагальнила польський соціолог Ірена Махай, проаналізувавши історичні та соціокультурні відмінності цих двох регіонів, статус іноземця, розуміння сусідніх народів та інші питання функціонування особи та громад в специфічних умовах близькості кордону. Ґжеґож Бабінський розкрив теоретичні засади дослідження національного і культурного порубіжжя України та Польщі, представив емпіричний аналіз етнічності, релігійних відмінностей та ідентичності населення цих територій, виокремив виміри польсько-українського пограниччя: а) географічний; б) історичний; в) політичний; г) етнічний; д) суспільний; е) культурний. Проте основну увагу він зосередив на польсько-українському пограниччі як пограниччі національному і на його суспільно-культурному розумінні.

У книзі “Europe. Discourses from frontier” (2011) під редакцією Анни Ґенсіор-Нємєц опубліковано етнологічну розвідку Уллріха Кокеля про історичні сенси місця в контексті європейських фронтирів та порівняльний аналіз Романа Шула щодо функціонування національних меншин і шляхів розвитку регіональних мов у Східній і Західній Європі. Важливими для дослідників пограниччя є наукові розвідки Томаша Зарицького про орієнталізм та образи Східної Польщі як пограничного регіону з багатьма об’єктивними проблемами та Ізабелли Букраби-Рильської про наукові конструкції місцевих “інших” у Польщі.

З 1990-х років у тодішній Вищій педагогічній школі у Жешові (тепер Жешівський університет) реалізовувався проект під назвою “Інтенсивні дослідження пограниччя та функціонуючих стереотипів” за участі українських істориків, політологів, філологів. Їхні наукові розвідки стосувалися формування і подолання українсько-польських стереотипів, українсько-польських взаємин на Буковині. Проблема взаємних стереотипів у статтях науковців з України висвітлювалася переважно з історико-політичної точки зору, а не етнології чи культурної антропології.

Одним із пріоритетних напрямків вивчення пограниччя завжди був українсько-польський державний кордон, який від 2005 року досліджував Інститут народознавства НАН України спільно з Інститутом етнології та культурної антропології Варшавського університету. У 2006–2009 роках проводилися спільні дослідження в рамках проекту “Україна: пам’ять, ідентичність, суб’єктивність”. У листопаді 2006 року одночасно відбулися дві спільні експедиції польських і українських науковців по обидва боки кордону. Одна група працювала у Старосамбірському районі Львівської області, інша у містечку Устрики Долішні Підкарпатського воєводства та околицях. Фактично це були перші в історії спільні етнографічні експедиції польських і українських дослідників (до цього часу українські етнологи мали досвід спільних експедицій лише із канадськими вченими з Кафедри українського фольклору Альбертського університету у Едмонтоні та австрійськими колегами із Етнографічного музею у Відні). Після закінчення проекту продовжено дослідження українсько-польського пограниччя. В ході експедицій 2006–2013 років у прикордонній зоні та поблизу неї по обидві сторони кордону ними було обстежено 70 населених пунктів переважно у сільській місцевості, проведено інтерв’ю з понад 400 особами двох статей у віці від 18 до 90 років. Респонденти належали до різних соціальних груп і професій, серед яких були селяни, сезонні працівники, підприємці, вчителі, працівники культури, студенти, прикордонники, державні службовці, представники органів самоврядування, священики, пенсіонери.

За результатами першого етапу дослідження у травні 2007 року в Інституті етнології і культурної антропології у Варшаві було проведено науково-практичний семінар, на якому з доповідями виступили учасники спільної експедиції. Польові дослідження проводилися за узгодженим питальником, який розробила професор Варшавського університету Маґдалена Зовчак. Предметом дослідження були культурні уявлення Сходу і Заходу, а також пов’язана з ними практична діяльність в контексті: а) кордону українсько-польського; б) кордону між Європейським Союзом і Україною, які

вивчаються в аспектах функціональному (наприклад, свобода, самоврядування) і атрибутивному (наприклад, духовність versus технічна цивілізація).

За підсумками проекту 2009 року організовано конференцію у Варшавському університеті та видано колективну монографію “Na pograniczu “nowej Europy”: polsko-ukraińskie sąsiedztwo”, в якій основну увагу зосереджено на питаннях конструювання кордону, пам’яті та травми в зоні конфлікту, формуванню ідентичності, фольклору та побуту пограниччя. Важливою є колективна праця етнологів Варшавського університету за редакцією Маґдалени Любанської про релігійність християн східного обряду на польсько-українському пограниччі. Вміщені в ній наукові розвідки написано на матеріалах етнографічних експедицій у Ярославському і Горлицькому повітах (Польща) та Жовківському районі (Україна). Автори аналізують проблеми, пов’язані з етнографічним дослідженням релігійності, дефініції святості релігійного обряду, літургійного життя і обряду греко-католиків у 1945–1989 роках, відношення християн східного обряду до смерті, польсько-українські стосунки тощо. На увагу заслуговує проект Інституту етнології та культурної антропології Варшавського університету, який реалізовувався на Поділлі і Волині. Результати польових експедицій узагальнено в збірнику “Поділля і Волинь: етнографічні нариси”, в якому розкрито проблеми ідентичності та багаторелігійності, зокрема роль поляків, українців та євреїв в етноконфесійних відносинах.

Явище функціонування взаємних стереотипів стало предметом досліджень соціологів. У 2000–2001 роках Йоанна Конєчна провела опитування на тему “Польща–Україна: взаємний образ”, яке здійснювалося в рамках реалізації Інститутом суспільних справ (Варшава, Польща) широкої програми досліджень образу Польщі та поляків у світі (серед світової громадськості) і засвідчило роль військово-політичного чинника середини XX століття у сучасних конфліктах локальної пам’яті.

Аналіз дослідження погранич у польській етнологічній науці (за матеріалами журналу “Etnografia Polska” 1994–2000 років), який провела київська дослідниця Ольга Поріцька, засвідчив також про переважаючі зацікавлення польсько-білоруським пограниччям на східному кордоні Польщі. Цілком можливо, що таке враження складається з суб’єктивних причин – тоді наукові працівники Інституту археології та етнології Польської академії наук, друкованим органом якого є вищезгадане видання, Івона Кабзінська-Ставаж і Дагнослав Демський дуже активно публікували результати своїх досліджень у Білорусі.

Проаналізовані монографії, статті, матеріали конференцій та семінарів не повністю вичерпують бібліографію досліджень українсько-польського

пограниччя, але дають загальні відомості про стан наукової розробки теми та відображають загальні тенденції української і польської етнологічних наук у вивченні порубіжжя. Критичне осмислення наукового доробку є важливим для об'єктивного розкриття процесів формування образу "чужого" з обох боків кордону, функціонування гетеростереотипів, трансформації міжетнічних відносин тощо.

Інноваційність і особливості вивчення сучасного українсько-польського пограниччя в контексті антропологічного аналізу державного кордону, етнічних меж та ідентичності населення зумовлюють специфіку використання історіографії та джерельної бази дослідження. Основою написання наукової праці стали теоретико-методологічні засади вивчення феномену пограниччя, напрацьовані українськими та зарубіжними вченими, і власний польовий матеріал. В Україні за часів незалежності і в період бездержавності чи відносної державності подібні дослідження взагалі не проводилися і відповідний матеріал не збирався науковими інститутами, архівами, музеями чи бібліотеками. З цієї причини неможливо було використати матеріали попередніх періодів для визначення сучасного стану ідентичності населення пограниччя. Зібрані польові матеріали польськими дослідниками в останні десятиліття не зовсім відповідали застосованим спеціальним методологічним підходам в роботі з респондентами для нагромадження і опрацювання фактологічних та інтерпретативних даних.

Співпраця українських і польських науковців, проведення спільних інтерв'ю, що творять джерельну базу дослідження, передбачала узгодження методики збору польового матеріалу, застосування прийнятних для обох сторін теоретичних засад, напрацювання та впровадження у науковий обіг формулювань, термінів та дефініцій, які би максимально відображали суть явища чи думки і були зрозумілими для вчених двох країн. Спільне дослідження науковців сусідніх держав дало підстави для максимально об'єктивного опрацювання записаних розповідей, які є основою джерельної бази.

Під час проведення дослідження доводилося ознайомлюватися із значною кількістю документальних та речових джерел, які використовуються в постійних експозиціях чи на тимчасових виставках в обстежуваних населених пунктах, зокрема шкільних, сільських та повітових музеях. Переважна більшість шкільних і сільських музеїв, які існують при будинках культури, послуговуються не облікованими речами, фотографіями і документами, які позичені у місцевих мешканців на тимчасове експонування. Також дуже часто такого характеру джерельний матеріал не тільки не облікований, але й належно не атрибутований. Інколи майже неможливо встановити його походження чи

більше довідатися про історію того чи іншого предмету. З огляду на це, його можна залучати для аналізу ситуації чи явища у загальному контексті, але практично неможливо на нього покликатися. Повноцінне використання подібних предметів як джерельної бази значно занижувало би достовірність самого дослідження.

Отже, в сучасній етнології існує потреба всебічного дослідження українсько-польського пограниччя. Водночас пріоритетними є проблеми ідентичності місцевого населення цього регіону. Практична відсутність відповідних досліджень у вітчизняній етнологічній науці та незначна кількість праць польських науковців вказує на необхідність узагальнити наявний досвід на основі сучасних теоретико-методологічних засад. Максимальну об'єктивність наукового аналізу стану, тенденцій і динаміки формування етнічної, релігійної, культурної ідентичності населення на вказаній території допоможе забезпечити широке залучення найновіших польових матеріалів етнологів двох країн.

У *підрозділі 1.2. "Методологія та понятійний апарат"* охарактеризовано методологічний інструментарій роботи і головні підходи до вивчення пограниччя.

Оскільки термін і поняття "пограниччя" з'явилися як похідні від слова "границя", то для повноти аналізу доцільно на початку навести визначення останнього у довідковій літературі. Сучасний "Етимологічний словник української мови" подає лаконічну дефініцію, яка окреслюється одним словом: "Границя – кордон". У його наступному томі знаходимо також пояснення: "Кордон – межа, рубіж". Аналогічну інформацію подає десятитомний "Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.)". У "Новому тлумачному словнику української мови" гасло "границя" взагалі відсутнє, натомість цей термін вживається як синонім поняття "кордон" – "межа, що розділяє території держав; границя, рубіж". Вищенаведені дефініції дають підставу стверджувати, що основним семантичним навантаженням слова "границя" є його однозначне, лінійне трактування в сенсі державного кордону і лише інколи подається його ширше значення як поняття, яке стосується обмеження чи окреслення чогось.

Найповніше розкрито зміст поняття "pogranicze" польською мовою у академічному "Польсько-українському словнику" (1959), який подає три варіанти його можливого перекладу на українську. Перше, це пряме значення "пограниччя, прикордоння" і переносне "на рубежі, на межі, на грані, на зламі"; друге, "окраїна" країни чи області; третє, "околиця, окраїна" села чи міста. Для порівняння наведемо приклади тлумачення слова "пограниччя" у польській довідковій літературі. Один із словників польської мови ще на початку XX століття характеризував це поняття як місце поблизу кордону, окраїни, берег.

Натомість у сучасних польських словникових виданнях, за твердженням українського вченого Романа Кирчіва, “переносне значення слова «pogranicze» набирає істотного смислового розширення і модифікації”. Окрім терену поблизу кордону, воно ще означає “і період, стан чи простір, в якому межують зі собою дві культури, епохи і тому подібне” чи “стик наближених сфер, царин”. Отже, “це друге значення однаково співвідноситься як з географічним простором, так і з культурним і часовим”.

Значення понять і термінів, які стосуються пограниччя, у довідковій літературі здебільшого характеризують його у просторовому вимірі. Філософські, соціологічні, етнологічні словники та енциклопедії найчастіше не подають його як категорію суспільну, культурну, етнічну чи соціологічну. Йдеться як про українські видання, так і про закордонні, наприклад, про перекладений польською мовою оксфордський “Словник термінів зі соціології та суспільних наук” (2008) чи “Білоруську етнографічну енциклопедію” (1989).

Серед українських етнологів значну увагу вивченню етнокультурного пограниччя, зокрема окресленню його предметного поля і методологічних засад, приділив Роман Кирчів, який подав узагальнене “тлумачення поняття «культурне пограниччя» як утворення, формації, що виникають на територіальному суміжжі, на стиках різних етносів й на ґрунті історичного процесу зв’язків, взаємодії і взаємовпливів їхніх культур, передусім на традиційному рівні. Властиво, ідеться про амальгаму культурних інтерференцій, що зумовлюються фізичним територіальним етнокультурним суміжжям двох і більше народів”. Для повноти розкриття понятійно-термінологічного апарату цього міждисциплінарного явища вченим також залучено ще й культурологічні та літературознавчі студії.

Отже, можемо стверджувати, що у польській і українській довідковій літературі домінує однозначне і лінеарне тлумачення цього поняття. Натомість в історичній, соціологічній, етнологічній науковій літературі українські і польські дослідники відходять від виключно просторового його сприйняття, а застосовують більш універсальний, культурологічний підхід до вивчення. Поняття “пограниччя” щораз частіше розглядається в контексті перетину, співставлення та взаємодії культур, мов, релігій, пам’яті, світоглядних цінностей, ідентичності тощо. Особливо виразно ці методологічні підходи проявляються у польських дослідників, які широко спираються на досвід європейських і американських вчених. Українські науковці щораз більше наголошують на необхідності застосування нових теоретико-методологічних засад, проте поки що досить мало досліджень здійснено на цій основі.

З методологічної точки зору практично неможливо провести чітку і науково обґрунтовану межу між етносами, які протягом століть проживали в

одній державі без жодної делімітації та демаркації етнічних меж із широко розвиненим культурним пограниччям і значним відсотком етнічно та релігійно змішаного місцевого населення. Тому бажання максимально повно окреслити територію розселення власного народу, прагнення кожної зі сторін встановити “ідеальні кордони”, використання наукових підходів на догоду принципам політичної доцільності, безумовно, призводили до міжнаціональних конфліктів за суперечні території на етнокультурному пограниччі.

Проведення “справедливих кордонів” здебільшого передбачало намагання кожної зі сторін привласнити якомога більше території. Такий спосіб мислення і активне використання поняття “споконвічні етнографічні території” можна охарактеризувати як постколоніальні. Часто ці аргументи і визначення можна зустріти у дослідженнях і дискусіях науковців з країн колишнього соціалістичного табору. Тоді як сучасна наукова література на тему етнічних кордонів і етнографічних територій уникає подібних формулювань та спрощених підходів, в основі яких лежать теорії несправедливих границь і привласнених сусідніх етнічних або державних земель. Використання такого характеру теоретико-методологічних засад у науковому аналізі переважно не є результатом нових відкриттів чи польових досліджень, а зумовлене потребою зміцнити процес побудови національної ідентичності і створити нову, кращу версію історії або національної міфології.

У постколоніальних країнах подібні підходи застосовуються у багатьох теперішніх наукових працях, присвячених питанням етнічності та окреслення власної етнічної території. Часто вчені під впливом стереотипів чи бажання “виправити” історію ігнорують присутність “іншої” культури на пограниччі, а також замовчують або применшують роль і значення іноетнічної складової у формуванні ландшафту його ідентичності.

Не менше запитань виникає й щодо методики визначення етнічної належності районів зі змішаним населенням, оскільки немає однозначної відповіді на питання компактного проживання населення. Математично можна вирахувати абсолютну чи відносну більшість населення певної національності в певний період, але сучасний стан може буде відображенням складних процесів депортацій, примусових переселень і міграцій у недавньому минулому.

Проаналізована наукова література дає підстави стверджувати, що основними джерелами визначення етнічної належності населення виступають: люстрації та податкові реєстри із зазначенням релігійної належності культових споруд, переписи, етнографічні та лінгвістичні атласи; а критеріями – віра, мова, національне почуття. Враховуючи, що основними критеріями виступають прояви духовної культури, доцільніше говорити про існування етнічних меж у

свідомості. Проведення їх на географічній карті завжди буде завданням надзвичайно складним і практично неможливим.

У другому розділі **“Сучасний українсько-польський кордон в етнічній свідомості мешканців пограниччя”** показано процес формування українсько-польського кордону та ставлення до нього мешканців пограниччя.

Підрозділ 2.1. “Динаміка формування українсько-польського кордону під час Другої світової війни та у повоєнні роки” присвячено аналізу головних факторів, які вплинули на формування сучасного польсько-українського кордону. Польща й особливо Україна не відігравали вирішальної ролі у встановленні лінії міждержавного розмежування. Здебільшого ця частина Центрально-Східної Європи ставала предметом торгів у переговорах третіх країн за сфери впливу і поділ територій, що особливо гостро було відчутно в XX столітті.

У перемовинах і територіальних суперечках між Україною та Польщею часто переважав дух “правової ревіндикації” з покликанням на історичний досвід і принцип етнічної належності населення. Теперішній українсько-польський кордон демаркований із незначними відхиленнями від лінії Керзона 1919 року, яка, своєю чергою, була визначена як делімітаційна і проходила по території так званих “Червенських городів”, що розташовувалися на пограниччі двох етносів. Отже, в основі сучасного розділення польської й української територій покладено етнічний та політичний принципи.

Аналіз впливу українсько-польського кордону на етнічну структуру пограниччя засвідчує, що особливого характеру і змісту ці процеси набули після Другої світової війни. Організована комуністичним тоталітарним режимом штучна етнічна гомогенізація прикордонних територій призвела до замкнутості та взаємної ізольованості двох сусідніх народів, що можна було спостерігати аж до часу розпаду соціалістичного табору. У такий спосіб порушено природну суть міжетнічного пограниччя – його багатонаціональність та полікультурність, які зазвичай формуються на засадах толерантності та мирного співжиття.

Водночас сучасна фактична моноетнічність населення з обох боків кордону позбавила потенційних ревізіоністів будь-яких реальних шансів на спроби перегляду державних кордонів із використанням аргументів про захист “своїх співвітчизників” і приєднання частини “своїх споконвічних етнічних територій” до материнської землі. Саме на пограниччі зараз найінтенсивніше розвиваються суспільно-політичні, культурно-освітні та особисті контакти між українцями і поляками, що загалом сприяє налагодженню діалогу між двома країнами і процесам європейської інтеграції України.

У *підрозділі 2.2. “Процес творення кордону в історичній та суспільній пам’яті місцевого населення”* констатовано, що в процесі творення польсько-радянського кордону 1944–1951 років міжетнічні проблеми виникали насамперед на місцевому ґрунті всередині громад або між українськими та польськими селами. Як показав польовий матеріал, зібраний у селах Сянки та Тернава Турківського району Львівської області, Галівка та Мшанець Старосамбірського району Львівської області (Україна) та місті Устрики Долішні Бещадського повіту Підкарпатського воєводства (Республіка Польща), українців і поляків з прикордонних теренів часто були відсутні відчуття чи розуміння територіальної межі власної держави на момент встановлення і початку функціонування міждержавного кордону: поляки ще не могли з цим погодитися, а українці – не могли цього усвідомити. Одним із вирішальних чинників негативного сприйняття кордону і ворожого ставлення до нього місцевого населення був брутальний спосіб його встановлення, продиктований керівництвом СРСР.

Як показали результати опитування громадської думки з початку XXI століття, 75% польських громадян погоджувалися з актуальним українсько-польським кордоном. Близькими були й громадські настрої українців (77% сприймали лінію кордону). З обох сторін незадоволеними кордоном були 11% і 5% відповідно. Зрозуміло, що сприйняття сучасного кордону залишалося міжпоколіннєвою проблемою (серед поляків 20% найстарших респондентів виразили найбільше незадоволеними тим, де пролягав кордон). В українців, подібно до поляків, важливим чинником розходження думок залишалася вікова диференціація, проте освіта і частота міжнаціональних контактів практично не впливали на формування позиції.

Підрозділ 2.3. “Рецепція кордону у повсякденних практиках мешканців пограниччя” присвячено аналізу актуальних ставлень мешканців українсько-польського пограниччя до міждержавного кордону. В результаті встановлення кордону “радикальним способом” та примусових переселень прикордонні терени по обидва його боки суттєво змінилися. З цих територій практично зникли властиві та характерні ознаки будь-якого культурного та етнічного пограниччя – багатокультурність, поліетнічність, багатомовність, наявність кількох конфесій тощо. З польського боку нові місцеві мешканці про такий соціальний уклад у передвоєнних громадах цих земель або зовсім нічого не знали, або могли довідатися лише з книжок чи оповідей переселенців. З українського боку пам’ять про минуле з його побутовою міжетнічною толерантністю у сільській громаді та конфліктами в часи військово-політичних загострень щоразу затиралася під впливом нових випробувань в умовах тоталітарного режиму.

Від моменту утворення кордону і до сьогодні умовно можна виділити чотири етапи його функціонування, а отже, ставлення місцевих мешканців до нього. Перший – несприйняття і ворожість через брутальний спосіб його встановлення. Другий – кордон як невідворотна реальність, символ державної репресивної машини, яка навіювала страх. Третій етап пов'язаний із лібералізацією усього прикордонного життя і надією місцевого населення використати близькість кордону для покращення власного добробуту і підвищення стандартів життя з обох його боків. Четвертий – загальне незадоволення мешканців пограниччя погіршенням візового режиму між Україною і Польщею від 1 жовтня 2003 року перед вступом останньої у травні 2004 року до Європейського Союзу і приєднанням до Шенгенських угод. Проведені дослідження дають підстави стверджувати про стриманішу позицію польського населення прикордонної зони щодо необхідності повної ліквідації кордону.

Третій розділ **"Етнічна ідентичність сучасного українсько-польського пограниччя"** присвячено етнонаціональній характеристиці української та польської ідентичностей порубіжжя.

У *підрозділі 3.1. "Мовні, етнографічні та релігійні критерії самоідентифікації населення пограниччя"* доведено, що етнічний поділ на пограниччі здебільшого базується на релігійних і мовних відмінностях. Водночас важливе значення для розвитку етнічної ідентичності осіб і спільнот пограниччя має також загальна політична і соціально-економічна ситуація у цих сусідніх державах. Наведені приклади показують тенденції і динаміку розвитку етнокультурних процесів.

Результати польових досліджень на прикордонні вказали тенденцію послаблення національної ідентифікації українців у Польщі. Очевидною також є активізація етнічної свідомості українців як вияву опору в умовах переслідування і використання рідної мови та греко-католицького чи православного обрядів як інструменту збереження власної ідентичності у іншомовному середовищі в кінці 1980-х – на початку 1990-х років. В той час важливим стимулом також була їх активна підтримка усіма можливими засобами процесів національно-культурного відродження українців у Польщі в період трансформації суспільства. Останнім часом з польської сторони пограниччя відчуваються дуже сильні асиміляційні процеси в українському середовищі. Молоде покоління не виявляє схильності до системної трансмісії традиційно-побутової культури. Релігійна належність завжди була важливим ідентифікаційним елементом етнічності на пограниччі. Переважна більшість поляків з обох боків кордону визнають себе вірними римо-католицької церкви.

Дещо складніша ситуація з українцями, оскільки на території Польщі вони належать до православних, греко-католицьких і римо-католицьких громад.

Підрозділ 3.2. "Динаміка міжетнічних відносин на сучасному українсько-польському пограниччі: образ "чужого" з обох боків кордону" присвячено висвітленню особливостей існуючих образів "свій – чужий" в історичній пам'яті та суспільній свідомості мешканців пограниччя.

У міжвоєнний час на території сучасного українсько-польського пограниччя місцеві українці вважали місцевих поляків і євреїв за "інших", швидше навіть "своїх інших", а не "чужих", по відношенню до яких зберігають дистанцію і кого бояться. Після Другої світової війни місцеві євреї зникли з цих теренів і перестали бути об'єктом міжетнічних відносин. Після встановлення державного кордону поляки у сприйнятті українців і зворотно стали "чужими", зрештою такий стан речей абсолютно відповідає типу відчуженого пограниччя. "Чужими" також виступають усі, хто приїхав на цю територію у післявоєнний час, в тому числі й українці з-за Збруча. Етнічний чинник не завжди виступав визначальним в категорії чужості. На рівні місцевої ідентичності практично всі прибулі, без огляду на етнічну належність, довший час перебувають у статусі "чужих", згодом більшість переходить у категорію "інших", "своїх інших", але майже ніхто так насправді не стає "своїм".

Після падіння тоталітарної системи і відкриття кордонів українсько-польське пограниччя стало взаємозалежним, а його мешканці один по відношенню до другого еволюціонують з категорії "чужих" до категорії "інших", яких не бояться і з якими хочуть співпрацювати. Тим часом, під тиском політичних чинників, у пошуках власної ідентичності шляхом виокремлення/відчуження себе з "радянського народу" росте дистанція між українцями і росіянами, яких щораз більше починають трактувати однозначно як "чужих". Водночас усі українці з-за кордону починають сприйматися як "свої", виключно за ознакою етнічної належності.

Значно стабільніша ситуація щодо окреслення своїх/інших/чужих в період Радянського Союзу існувала з польського боку, коли поляки усіх за кордоном і малочисельних місцевих українців вважали "чужими". В результаті відкриття кордону і зростання міжособистісних контактів помітні тенденції до лібералізації поглядів і зміни сприйняття – українців перестали боятися і з ними почали співпрацювати.

Чисельні зв'язки різного характеру мали великий вплив на трансформацію у поляків образу українців до категорії "інших", з якими, як виявилося, мають багато спільного на рівні організації щоденного побуту. Різниця між образом українців у поляків на взаємозалежному пограниччі і на решті території країни полягала у тому, що тут зустрічалися люди різних верств

і соціальних статусів як рівні з рівними, яким залежало на підтримуванні і розвитку взаємних корисних відносин.

Зміна типів пограниччя, відкритість українсько-польського кордону в 90-х роках XX століття спричинили значні трансформації локальної ідентичності мешканців пограниччя та корекцію детермінації свого/іншого/чужого, що не завжди знаходило своє відображення на решті території двох країн. Факт урегулювання мирним чином за перші два десятиліття незалежності України більшості конфліктних ситуацій на пограничних територіях і позитивні тенденції у зміні ставлення до сусіда іншої національності свідчив про позитивну динаміку міжетнічних відносин.

У четвертому розділі **“Ідентичність кордону в контексті європейських прагнень”** висвітлено європейський вимір ідентичності сучасного українсько-польського пограниччя.

У *підрозділі 4.1. “Нова якість кордону після демократичних перетворень 1989/1991 років”* показано: переконання про вищий рівень життя в країнах Європейського Союзу, в тому числі в Польщі, а також набутий досвід трудових мігрантів не лише сприяли зацікавленню Польщею, але й формували позитивний образ поляків. Утворення незалежної України, негативне ставлення до Росії, яка асоціюється з колгоспами і репресіями українців, позитивно змінювала стереотипний образ поляків.

Після ліквідації “сістєми” кордон перестав бути чимось забороненим, символом суворої влади і злого сусіда, який хоче нашкодити радянським людям. Факт, що кордон з Польщею водночас є кордоном з Європейським Союзом, в багатьох країнах якого працюють українці, сприяє тому, що до цього кордону місцеві мешканці поволі звикають. Більшість співрозмовників висловлювали надію на відкриття нових пунктів пропуску на українсько-польському кордоні, що водночас є виявом сподівання на можливість кращого заробітку і отримання економічної вигоди. Можливо, єдиними застереженням і пересторогою, які висловлювали місцеві мешканці, були побоювання щодо збільшення випадків перетину кордону нелегальними мігрантами, що прямують до Польщі і далі безперешкодно до країн Європейського Союзу. Особливий страх викликала інформація, що таким бізнесом займаються організовані злочинні угруповання, з якими краще не мати справи.

Для мешканців польської сторони цей кордон віддавна не був чимось грізним. Туристичний рух, учасниками якого були піші, велосипедні чи кінні туристи, протягом багатьох років відбувався дорогами і стежками вздовж самого кордону. Водночас місцеві польські жителі свої страхи пов’язували з нелегальними мігрантами і особами чи групами осіб, які організовують ці нелегальні перетини кордону, а не сусідами українцями з другого боку кордону.

У *підрозділі 4.2. "Європейський вимір української ідентичності"* констатовано, що політичні та економічні зміни, а насамперед проголошення незалежної України, викликали різні суспільні процеси в двох сусідніх країнах. На території пограниччя вони пов'язані з існуванням кордону і зацікавленням тим, як виглядає ситуація і життя на його другому боці. По обидві його сторони дрібна прикордонна торгівля мала великий вплив на заробітки населення та стандарти щоденного життя. В свою чергу це досить відчутно впливало на переосмислення минулого, на моделювання пам'яті таким чином, щоб вона краще відповідала сучасним реаліям, які підтверджувалися власними спостереженнями і надією на позитивні економічні зміни. З української сторони спостерігалися чіткі прагнення якомога швидше зблизитись з країнами Західної Європи та інтегруватись з Європейським Союзом. Змінилося також взаємне ставлення поляків і українців, що мало значний вплив на трансформацію образу "чужого".

У п'ятому розділі **"Культурна спадщина пограниччя як чинник формування національної ідентичності"** проаналізовано роль чинника спільного культурно-духовного надбання у міжнаціональних відносинах поляків і українців.

У *підрозділі 5.1. "Вплив культурної спадщини українсько-польського пограниччя на сучасні міжетнічні відносини"* показано, що більшість історико-мистецьких пам'яток та музейних зібрань, які знаходяться на культурному пограниччі мають універсальний характер. Це означає, що вплив іноетнічних факторів чи середовища на локальну культуру був досить відчутним, як і зворотно – місцеві традиції творили своєрідний ґрунт для адаптації загальних європейських чи світових явищ. У таких випадках досить часто сучасним науковцям важко, а інколи неможливо, визначити належність особи, пам'ятки чи інституції до тієї чи іншої культури. Польовий матеріал доводить можливість дуалістичної ідентичності у представників національних меншин або серед населення пограниччя, яке має змішане походження. Здебільшого представники національних меншин підкреслюють свою ідентичність, яка безпосередньо пов'язана із походженням або релігією, а не країною проживання.

Культура українсько-польського пограниччя має надзвичайно важливе значення щонайменше для двох сучасних держав – України і Польщі. Багато пам'яток, які були створені чи зібрані під час перебування Львова у складі Австро-Угорщини і Речі Посполитої, зараз знаходяться під опікою Української держави. Відчуття відповідальності двох суспільств за збереження культурної спадщини пограниччя, базуючись на алгоритмі визнання її спільною, знаходить свій вияв у великій кількості українсько-польських культурологічних проектів.

Підрозділ 5.2. "Музейні колекції в контексті сучасного українсько-польського діалогу" присвячено висвітленню ролі українських, польських, єврейських музейних колекцій в формуванні ідентичності сучасного пограниччя.

Особливе місце у міжнародній інституційній співпраці належить музеям, які покликані вивчати і популяризувати культурні надбання як власного народу, так і національних меншин, що проживають на території держави. Тільки у такий спосіб – показуючи, що "інший" не означає "гірший", і шукаючи позитиви у історичному досвіді, – можна сподіватися на взаєморозуміння та взаємоповагу. Музеї, як носії історичної та суспільної пам'яті, одне із своїх основних завдань вбачають не тільки у збереженні спадщини/пам'яті, але й передачі з покоління в покоління. Таким чином відбувається формування ідентичності культурних, релігійних і національних спільнот.

Результати співпраці українських і польських музейних фахівців засвідчують необхідність подальшого об'єднання зусиль у справі збереження культурної спадщини двох народів і національних меншин, які впродовж віків заселяли ці порубіжні території. Очевидними також стали факти визнання культурної різноманітності міст цього пограничного регіону, які сміливо можна вважати спільною культурною спадщиною українців, поляків, євреїв, вірмен. У цьому контексті українсько-польське пограниччя є чинником, що інтегрує і консолідує, креативною базою для розвитку добросусідських відносин між двома державами.

У **висновках** узагальнено основні результати дослідження:

1. Проаналізовані джерельна база та наукова література засвідчують недостатність комплексного, системного і всебічного вивчення українсько-польського пограниччя. В контексті сучасного розвитку євроінтеграційних процесів в Україні пріоритетними стають питання впливу прикордонних територій на ідентичність місцевого населення цього регіону та ставлення його мешканців до кордону і мешканців сусідньої країни. Відсутність відповідних досліджень в українській етнологічній науці та незначна кількість праць польських науковців з цього питання зумовили необхідність провести спеціальні польові дослідження і узагальнити наявний досвід на основі сучасних теоретико-методологічних засад.

2. Проведене дослідження реалізовано на основі спеціально розробленої оригінальної методики, яка допомогла отримати об'єктивніші результати шляхом погодження відмінностей між дослідницькими школами, способами проведення польових досліджень й аналізу здобутого матеріалу. Враховано ризики того, що такий метод міг спричинити деяку зміну звичної поведінки інформаторів, зокрема більшу стриманість і самоконтроль, через присутність

вчених з двох різних країн. На основі зібраного польового матеріалу проаналізовано трансформацію території пограниччя, функціонування місцевих спільнот у період творення кордону, формування двох різних пам'ятей у сусідніх державах, стану етнічної та релігійної належності населення з обох боків державного кордону.

3. Етимологічно поняття "пограниччя" похідне від терміна "границя". З антропологічного і культурологічного погляду хронологічна послідовність явищ тут є зовсім іншою. Спочатку творилися та функціонували чітко не окреслені культурні чи етнічні спільноти на певних територіях, які за найрізноманітнішими ознаками можна кваліфікувати як суцільні пограниччя. Лише згодом, переважно під час воєн, між ними починають встановлюватися кордони, які також не були етнічними, а відображали державні устремління політичних еліт (здебільшого етнічно змішаних) володіти певними землями.

4. З методологічного погляду важко провести чітку і науково обґрунтовану границю між етносами, які протягом століть проживали в одній державі без жодної делімітаційної лінії із широко розвиненим культурним пограниччям та значним відсотком етнічно і релігійно змішаного місцевого населення. Тому бажання максимально повно окреслити територію розселення власного народу, прагнення кожної зі сторін встановити "ідеальні кордони", використання наукових підходів на догоду принципам політичної доцільності, безумовно, призводили до міжнаціональних конфліктів за спірні території на етнокультурному пограниччі.

Проведений аналіз підтверджує недосконалість наявної методики визначення меж етнічних територій. Він дає також підстави сумніватися у можливості виробити науково обґрунтовану методологію окреслення етнічних територій та проведення їх границь, які могли би бути прийняті дослідниками, політиками і суспільствами сусідніх держав. Питання вивчення і аналізу сучасних міжетнічних відносин належить до пріоритетних завдань світової гуманітарної науки XXI століття, оскільки вони безпосередньо впливають на сучасну геополітичну ситуацію та глобальну безпеку.

5. Питання етнічних територій до сьогодні залишається одним із найбільш суперечливих у міждержавних відносинах сусідніх країн. Науковцям складно встановити універсальні, об'єктивні, конкретні критерії визначення меж поширення певного етносу із врахуванням особливостей кожної ситуації. До труднощів належить також відсутність ретельного комплексного обстеження пограниччя і картографування явищ матеріальної та духовної культури. Аргументи дослідників і політиків нині здебільшого є необхідною складовою визначення етнічної та політичної належності населення, але не достатніми і взаємоприйнятними.

6. Після Другої світової війни українсько-польський кордон став об’єктом геополітичних процесів, які значно вплинули на етнічну структуру пограниччя. Насильна етнічна гомогенізація прикордоння, здійснена комуністичним режимом, спричинила до ізольованості поляків і українців та взаємної соціальної замкнутості аж до часу колапсу СРСР та його сателітів. Такі етнокультурні риси пограниччя як полікультурність і багатонаціональність, які базувалися на принципах толерантності та мирного співіснування мешканців локальних спільнот і складали природну суть міжетнічного пограниччя були порушені.

7. Після демократичних перетворень в Україні та Польщі моноетнічна структура населення порубіжжя позбавила ревізіоністські сили аргументів для здійснення спроби перегляду державних меж під гаслами “захисту співвітчизників” і “повернення споконвічних етнічних/державних земель”. Натомість пограниччя перетворилося на місце інтенсивної співпраці в суспільно-політичній, культурно-освітній та побутовій сферах, що сприяло міжнаціональному діалогу.

8. Після 1945 року можна виокремити чотири періоди функціонування українсько-польського кордону і ставлення до нього мешканців: несприйняття і ворожість через брутальний спосіб встановлення (40–50-ті рр. XX ст.); розуміння кордону як невідворотної реальності, символу державної репресивної машини (60–80-ті рр. XX ст.); надії місцевого населення використати близькість кордону для покращення власного добробуту і підвищення стандартів життя після лібералізації прикордонного режиму (кінець XX – початок XXI століття); загального невдоволення громадян України та Польщі ускладненням візового режиму між Україною і Польщею (від середини 2000-х років). Проведені дослідження дозволили означити тенденцію до помірного схвалення польськими мешканцями прикордоння ідеї повної ліквідації кордону.

До ліквідації візового режиму Європейського Союзу з Україною існувала ситуація певного дисбалансу в можливостях перетину кордону поляками і українцями. Українці однозначно негативно оцінювали нововведення і щораз більше нарікали на спосіб функціонування різних прикордонних служб. Кордон для них знову став більш неприступним і ворожим. Поляки активно використовували можливість безвізового перетину по спеціальних смугах для громадян Європейського Союзу. Деякі ускладнення під час його перетину також зумовлювали у них негативні емоції, наприклад, корупція різних служб з українського боку. Проте польське прикордонне населення в більшості не висловлювало думок про необхідність цей кордон ліквідувати.

9. Тенденції і динаміка розвитку етнокультурних процесів на пограниччі засвідчили, що етнічний поділ був зумовлений головно релігійними та мовними відмінностями. Разом з тим по польській стороні порубіжжя активнішими стали асиміляційні процеси в середовищі молодих українців, які не схильні послідовно сприймати і передавати традиційно-побутову культуру. Це зумовлював науково-технічний прогрес, зміни світосприйняття сучасного світу молодим поколінням, асиміляційний тиск польської держави та титульної нації чи відсутність міцної патріотичної традиції у родинному середовищі.

Водночас практично протилежні явища спостерігаємо з українського боку у польському середовищі, які мають значний резонанс та вплив на українське населення пограниччя. Державна політика Польщі щодо впровадження “карти поляка” та підписана умова про малий прикордонний рух стимулюють частину мешканців прикордонних територій шукати польське коріння та вчити польську мову. Особливо це стосується осіб з подвійною етнічною ідентичністю зі змішаних сімей. Проте є випадки принагідної зміни етнічної ідентичності українцями, яка в певному сенсі є кон’юнктурною і контекстуальною.

У випадку державного впливу на формування етнічної свідомості населення пограниччя спостерігаємо пряму залежність стану етнічної активності на периферії, якою завжди були прикордонні території, від підтримки метрополії/центру. На розвиток етнічної ідентичності осіб і спільнот прикордоння мала й політична та соціально-економічна ситуація в Україні та Польщі.

10. У міжвоєнний час на території сучасного українсько-польського пограниччя місцеві українці вважали місцевих поляків і євреїв “іншими”, радше навіть “своїми іншими”, а не “чужими”, щодо яких зберігають дистанцію і кого бояться. Після Другої світової війни місцеві євреї зникли з цих теренів і перестали бути об’єктом міжетнічних відносин. Після встановлення державного кордону поляки у сприйнятті українців і навпаки стали “чужими”, зрештою, така ситуація відповідає типу відчуженого пограниччя. “Чужими” також є всі ті, хто приїхав на цю територію у післявоєнний час, зокрема й українці з-за Збруча. Спостерігаємо також явище, коли етнічний чинник не є визначальним в категорії чужості. Вказана ситуація є наслідком впливу традиції багатокультурності та звичаєвої консолідованої взаємозалежності і відповідальності мешканців одного населеного пункту чи регіону. Вона виявляється в тому, що особа іншої національності з цієї місцевості є менш небезпечною за прибулого, хоча останній і належить до тої самої етнічної спільноти. Зрештою, на цій засаді віддавна функціонували спільноти міст. На рівні місцевої ідентичності практично всі прибулі, без огляду на етнічну

належність, довго перебувають у статусі “чужих”, згодом більшість переходить у категорію “інших”, “своїх інших”, але майже ніхто насправді не стає “своїм”.

11. Півсотрічний тиск радянської пропагандивної машини призвів до чіткого поділу на “свій/чужий” по лінії радянсько-польського кордону (на “своїх” перетворилися усі мешканці СРСР, а на “чужих” – поляки та українці за кордоном. Депортовані у 1940-х роках українці перетворилися на “своїх” як мешканці держави аналогічно до міжвоєнного періоду. На рівні локальних спільнот прибулі продовжували бути “чужими”. У період співіснуючого пограниччя “чужими” залишалися громадяни однієї “своєї” держави, проте їх статус мав тенденцію до зміни на “інші”, “інші свої” чи навіть “свої”. Із появою взаємозалежного українсько-польського пограниччя після розпаду СРСР і відкриття кордонів, відбулася еволюція категорій у напрямку “чужий” – “інший”. Політичні фактори, а також пошуки власної ідентичності шляхом виокремлення себе з “радянського народу” спричинили до посилення дистанції між українцями і росіянами. “Своїми” за етнічною ознакою стали закордонні українці.

12. У добу ПНР мешканці польської сторони пограниччя “чужими” вважали нечисленних місцевих українців і усіх поза межами держави. З відкриттям кордону на початку 1990-х років, інтенсифікацією міжособистісних зв’язків відбулася лібералізація сприйняття українців – їх уже розглядали як партнерів для економічної чи культурної співпраці. Відбулася й значна трансформація локальних ідентичностей порубіжжя та корекція детермінації “свого/іншого/чужого” часто відсутня на решті території Польщі й України.

13. Політичні та соціально-економічні трансформації в Україні та Польщі засигналізували відмінні суспільні зміни, які на пограниччі мали особливий вимір. Прикордонний торговий рух (названий “човниковим”) сприяв росту добробуту мешканців і стандартів щоденного життя. Ствердимо, що за цим йшло переосмислення минулого, моделювання пам’яті відповідно до сучасних реалій, надія на позитивні економічні зміни. Для українців із прикордонних областей важливим було прагнення якомога швидше зблизитись з країнами Західної Європи та інтегруватись у Європейський Союз, що впливало на формування європейського виміру української ідентичності.

14. Поодинокі українські родини, які проживали в повоєнній Польщі у прикордонних селах, здебільшого не походили з тих територій. Після дуже складного повернення на батьківські терени з чужих, освоєних ними у повоєнний час північно-західних територій, куди їхні родини було депортовано в рамках акції “Вісла” 1947 року з пограниччя, вони селилися там, де їм дозволяла місцева влада або де можна було знайти роботу в лісовому господарстві чи державному рільничому господарстві.

Українці, які поверталися, почувалися чужими на не зовсім своїй землі у новому неприязному польському оточенні. Багато з них приховували своє українське коріння, намагаючись не привертати до себе уваги сусідів – ходили до римо-католицького костелу і хрестили дітей у латинському обряді. За колючим дротом, що був знаком і своєрідним символом державного кордону, жили такі самі українці, які відрізнялися лише тим, що вони були під “совєтами”.

Українці з обох боків українсько-польського кордону опинилися в ситуації, яка не давала жодної надії на активізацію національно-культурного життя. Для місцевих українців перспектива власного національного відродження, а також відбудова родинних і культурних зв’язків на цій території, незалежно від наявності між ними кордону, з’явилася лише після кардинальних політичних змін у Центрально-Східній Європі в 1990-х роках і відновлення незалежної України.

15. Певними особливостями відзначалися функціонування та ідентичність змішаних сімей, які в період встановлення державного кордону в 1945 році чи його корегування в 1951 році були виселені до Радянської України і повернулися як репатріанти в 1956–1957 роках. Переважно вони поверталися до своїх рідних сіл, а навіть домівок. Вони дуже добре знали радянську дійсність, яку відчули на власному досвіді роботи в колгоспах Одеської, Херсонської чи Миколаївської областей або шахтах Донбасу, куди їх примусово виселяли з новоутвореного радянсько-польського кордону. Жодних ілюзій щодо повноцінного національного розвитку в УРСР у них не залишилося, тому після повернення до ПНР вони намагалися якомога швидше асимілюватися з польським етнічним середовищем.

16. Змішані родини, які належали до різних конфесій, що тоді було чи не найважливішим визначником національної ідентичності, стали типовою ілюстрацією явища, досить поширеного на територіях, де перетиналися різні культури, мови і релігії. Ідентичність особи, яка функціонувала в таких умовах, могла змінюватися під впливом різних чинників і з плином часу, тому її можна охарактеризувати як контекстуальну, змінну чи гнучку, з підвищеною здатністю легко трансформуватися і пристосовуватися. Нині практично неможливо визначити причини вибору чи зміни ідентичності безпосередніх учасників складних етнополітичних і соціокультурних процесів, які відбувалися на території Центрально-Східної Європи у XX столітті.

Для людей з пограничних територій, для яких наявність амбівалентної ідентичності є природною, такі трансформації, чи активізація своєї іншої, певний час пасивної частини власної етнічної належності, не були складними.

У таких випадках ці зміни можна визнати виявом практичного, утилітарного характеру декларованої ідентичності.

17. Універсальний характер історико-мистецьких пам’яток і музейних зібрань з культурного порубіжжя доводить сильні іноетнічні взаємовпливи на локальну культуру та відкритість місцевих традицій на сприйняття загальноєвропейських/світових духовних і матеріальних явищ. Культурна спадщина українсько-польського пограниччя має важливе значення не лише для України і Польщі, але й усього Центральноєвропейського регіону. Активна співпраця в реалізації українсько-польських культурологічних ініціатив доводить можливість співвідповідальності обох суспільств за збереження спільного культурного надбання спадщини пограниччя.

18. Важливу роль в збереженні культурної спадщини двох народів і національних меншин відіграють музейні інституції України і Польщі. Їх конструктивна співпраця доводить факт визнання культурної багатоманітності міст і сіл пограниччя, як результату багатосотлітньої діяльності українців, поляків, євреїв, німців, вірмен. Українсько-польське прикордоння має інтеграційний потенціал для налагодження добросусідських відносин між обома державами.

19. Здобуття незалежності чи втрата територій стають важливими викликами для формування нового етносоціокультурного простору. Найчастіше проблемні ситуації у новітніх українсько-польських взаєминах були пов’язані із територіями на пограниччі. Саме тут знаходяться історичні пам’ятки, що є гордістю для обох націй і важливими символами їхньої культурної спадщини. Звідси особлива любов до цих об’єктів, цих місць і цієї землі, яка часто спричинювала дискусію, що ґрунтувалася на принципах безальтернативного, тотального привласнення. Великою загрозою на пограниччі двох культур залишаються ігнорування, применшення ролі чи зневага і свідоме нищення елементів іншої культури або ж їх тотальне привласнення без критичного осмислення. Часто такою поведінкою декларуються “патріотизм” і “безмежна любов” до усього власного, яка формується на праворадикальних засадах. В таких випадках історію та культурну спадщину дуже часто намагалися поставити на службу політичній кон’юнктурі. Надмірна емоційна і позбавлена критичної оцінки гордість за свою культуру часом буває викличною, зверхньою і претензійною, а незнання власної і чужої історії, нестача аргументів дуже часто породжують агресивність у сприйнятті іншого. Такий спосіб поведінки співрозмовник переважно розцінює як зазіхання на частку його культурної ідентичності, що зумовлює негативну реакцію і природний спротив, спричиняє взаємну ненависть та розбрат.

20. Непорозумінь між українцями і поляками на пограничних територіях не вдалося так швидко уникнути, особливо в умовах різного досвіду державного будівництва і різних рівнів усвідомлення національної, релігійної і суспільно-культурної ідентичності. Зрештою, необхідним було розуміння, що спільний кордон – це також спільна історія, яка свідчить про спільні взаємні дії обох народів і спільну відповідальність перед майбутніми поколіннями.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Чмелик Р. Сучасний українсько-польський кордон: виміри ідентичності. Львів, 2017. 352 с.

Рец.:

Хахула Л. Множинність ідентичності сучасного українсько-польського пограниччя ([рец. на моногр.:] Чмелик Р. Сучасний українсько-польський кордон: виміри ідентичності. Львів, 2017. 352 с.). *Україна–Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / відп. ред. М. Литвин. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2017. Вип. 10. С. 208–211.

Розділи в колективних монографіях:

2. Чмелик Р. Сім'я та сімейний побут. *Українське народознавство: навчальний посібник* / за ред. С. П. Павлюка. Київ: Знання, 2006. С. 197–230.

3. Чмелик Р. Пограниччя – земля любови та розбрату. *Na pograniczu "nowej Europy": polsko-ukraińskie sąsiedztwo* / pod red. M. Zowczak. Warszawa: DiG, 2010. S. 53–61.

4. Czmełyk R., Mróz L. Pamięć przedzielona rzeką. *Na pograniczu "nowej Europy": polsko-ukraińskie sąsiedztwo* / pod red. M. Zowczak. Warszawa: DiG, 2010. S. 65–96. (*Особистий внесок автора – 50%*).

5. Czmełyk R. Człowiek porozumienia. *Polski konsulat we Lwowie 1987–2012.* Lublin: Test, 2012. S. 169–176.

6. Czmełyk R. Relacje między tożsamością religijną i etniczną na współczesnym pograniczu polsko-ukraińskim. *Wielokulturowość – religia – tolerancja: stan obecny i wyzwania na przyszłość: praca zbiorowa* / pod red. K. Jasińskiego, R. Kordonskyy'ego. Olsztyn: Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2014. S. 29–41.

7. Czmełyk R. Współczesne pogranicze polsko-ukraińskie w badaniach ukraińskiej etnologii. *Czeskie badania nad Polską w kontekście Europy Środkowej i Wschodniej* / red. R. Baron, R. Madecki, J. Malicki et al. Praha: Historicky Ustav, 2016. S. 356–367.

8. Czmełyk R. Współczesne polsko-ukraińskie pogranicze państwowe: proces formowania oraz tożsamość mieszkańców. *Społeczeństwo i kultura Ukrainy: ćwierćwiecze przemian (1991–2016)* / pod red. K. Jędraszczyk. Gniezno; Poznań: Instytut kultury europejskej UAM, 2016. S. 77–100.

Статті у фахових виданнях:

9. Czmełyk R. Pamiątki Huculszczyzny w zbiorach Muzeum Etnografii Akademii Nauk we Lwowie. *O dialogu kultur wspólnot kresowych* / pod red. St. Uliasza. Rzeszów: WSP, 1998. S. 139–149.

10. Czmełyk R. Życie jako przykład porozumienia. *Obóz.* Warszawa, 2002. Nr 40. S. 104–107.

11. Czmełyk R. Badania etnograficzne Huculszczyzny po drugiej wojnie światowej. *Płaj: almanach Karpacki: półrocznik Towarzystwa Karpackiego*. 2002. Nr 25. S. 39–44.

12. Czmełyk R. Rola muzeów w odrodzeniu zniszczonego świata Zydów we Lwowie. *Żydzi w Lublinie – Żydzi we Lwowie: miejsca, pamięć, współczesność* / red. J. Zętar, E. Żurek, S. J. Żurek. Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, 2006. S. 109–114.

13. Czmełyk R. Tożsamość mieszkańców pogranicza w kontekście działalności naukowo-upowszechnieniowej muzeów lwowskich. *Problemy rozwoju turystyki na Wileńszczyznie, Mazowszu, Podlasiu, Wołyniu i Podolu* / red. Z. J. Przychodzeń. Warszawa; Lwów; Żytomierz: SGGW, 2006. S. 359–363.

14. Czmełyk R. Ukraińsko-polskie pogranicze: ochrona dziedzictwa kulturowego na styku kultur. *Zamojsko-Wołyńskie Zeszyty Muzealne.* Zamość, 2006/2007. T. IV. S. 13–19.

15. Чмелик Р. Спільне дослідження етнокультурних процесів на українсько-польському пограниччі. *Українська культура: з нових досліджень: збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття* / відп. ред.: Г. Врочинська, Р. Яців. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. С. 61–72.

16. Chmelyk R. The Polish-Ukrainian borderlands: the current situation and perspectives on research into ethno-cultural processes. *Exploring home, neighbouring and distant cultures: Polish ethnology/cultural anthropology at the time of globalization* / ed. by L. Mroz, A. Posern-Zielinski. Warszawa: DIG, 2008. S. 139–152.

17. Chmelyk R. Die Polissja und ihre Bewohner. *Tschernobyl: Expeditionen in ein verlorenes Land.* Freiburg: Städtische museen Freiburg, 2011. S. 39–51.

18. Чмелик Р. Відображення в пам’яті місцевого населення процесу творення радянсько-польського кордону в Україні (1939–1951 рр.). *Народознавчі зошити.* Львів, 2011. Зош. 6. С. 947–952.

19. Чмелик Р. Початки польської етнографії та українознавчі дослідження. *Ubiór i krajobraz kulturowy Polski i Ukrainy Zachodniej w ikonografii J. Głogowskiego i K. W. Kielisińskiego* / red. nauk. A. Błachowski. Toruń: Muzeum Etnograficzne im. Marii Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu, 2011. S. 71–73.

20. Чмелик Р. Актуальність і стан дослідження міжетнічних відносин на сучасному українсько-польському пограниччі. *Матеріали до української етнології: щорічник: збірник наукових праць* / гол. ред. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Рильського НАН України, 2011. Вип. 10 (13). С. 353–359.

21. Чмелик Р. Ставлення мешканців українсько-польського пограниччя до кордону. *Народознавчі зошити.* Львів, 2012. Зош. 1. С. 34–39.

22. Чмелик Р. Вплив зміни типу українсько-польського пограниччя на трансформацію категорій свій/інший/чужий. *Народознавчі зошити.* Львів, 2012. Зош. 2. С. 191–200.

23. Czmełyk R. Swój/inny/obcy na pograniczu ukraińsko-polskim. *Etnograficzne wędrówki po obszarach antropologii: tom w darze dla profesora Lecha Mroza* / red.: L. Smyrski, K. Waszczyńska. Warszawa: DiG, 2013. S. 137–150.

24. Czmełyk R., Mróz L. Sąsiedztwo przez drut kolczasty. *Przegląd Wschodni*. Warszawa, 2013. T. XII, zesz. 3 (47). S. 579–617. (*Особистий внесок автора – 60%*).

25. Чмелик Р. Поняття “пограниччя” в контексті українських і польських досліджень етнічних територій. *Народознавчі зошити.* Львів, 2014. Зош. 2. С. 221–228.

26. Чмелик Р. Особливості формування етнічної ідентичності населення сучасного українсько-польського пограниччя. *Приказки в дії: збірник на пошану Богдана Медвідського* / за ред. М. Чернявської, А. Ногачевського. Edmonton; Toronto: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2014. С. 256–274.

27. Chmelyk R., Mróz L. The identity of the Polish-Ukrainian borderland people in the context of the European aspirations. *Middle grounds, ambiguous frontiers, and intercultural spaces* / ed. by A. Posern-Zieliński, L. Mróz. Poznań: Instytut im. Oskara Kolberga, 2014. P. 77–97. (*Особистий внесок автора – 50%*).

28. Чмелик Р. Культурна спадщина сучасного українсько-польського пограниччя в контексті міжетнічних відносин. *Народознавчі зошити.* Львів, 2015. Зош. 1 (121). С. 91–98.

29. Сеньків М., Чмелик Р. Від війни імперій до діалогу культур. *Народознавчі зошити*. Львів, 2015. Зош. 1 (121). С. 265–267. (*Особистий внесок автора – 70%*).

30. Чмелик Р. Динаміка формування українсько-польського кордону та питання етнічних територій. *Народна творчість та етнологія.* Київ, 2015. № 3. С. 34–42.

31. Чмелик Р. До методики визначення меж українських етнічних територій у контексті сучасних інтерпретацій етнічності. *Матеріали до української етнології: збірник наукових праць* / гол. ред. Г. Скрипник. Київ: ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2015. Вип. 14 (17). С. 114–124.

32. Chmelyk R. Judaica at the Lviv Museum of Ethnography and Arts and Crafts: History, Contents, and the Current Situation. *Jews and Slavs* / ed. by W. Moskovich, A. Rodal. Jerusalem: Philobiblon, 2016. Vol. 25: The Ukrainian-Jewish Encounter: Cultural Dimensions. P. 253–264.

Статті, які додатково відображають результати дослідження:

33. Chmelyk R. Ethnographische Forschungen zu den Bojken und Huzulen in der Westukraine in den Letzten zwanzig Jahren. *Galizien: ethnographische Erkundung bei den Bojken und Huzulen in den Karpaten: Begleitbuch zur Jahresausstellung 1998 im Ethnographischen Museum Schloß Kittsee vom 6. Juni bis 2. November 1998*. Wien: Ethnographisches Museum Schloss Kittsee, 1998. S. 143–151.

34. Chmelyk R. Role of the Ethnographic Museums for Creating Europe Without Borders. *Challenges for Ethnographical and Social History Museums looking to the new millennium*: Proceedings of the 3rd general conference, Namur, Belgique, 10–12 February 1999. Ljubljana: Slovene Ethnographic Museum, 2000. P. 295–305.

35. Chmelyk R. On Cooperation of Museums with Private Collectors in Western Ukraine. *Die Museumssammlung – Sammlungsintention, Auswahlkriterien, Kontextualisierung: Inhalte und Strategien der vergangenen 10 Jahre sowie Zielsetzungen für die nächste Dekade*: Beiträge der II. Internationalen Konferenz der Ethnographischen Museen in Zentral- und Südosteuropa in Wien vom 18.–21. September 2002. Wien, 2002. S. 127–132.

36. Чмэлык Р. Интеграция рессурсов музеев Львова и Польши в поиске новой идентичности. *Šiuolaikinės gairės ir aktualijos numizmatikoje, faleristikoje ir sfragistikoje*: konferencijos medžiaga, Trakų salos pilis 2005 m. gegužes 13 d. Trakai, 2006. S. 79–80.

37. Чмэлык Р. Международная деятельность Музея этнографии и художественного промысла во Львове как пример интеграции в культурное пространство Европы. *Музеи Литвы и Беларуси: пути и перспективы развития в XXI веке*: материалы международной научной конференции, Вильнюс–Тракай, 27–30 марта 2007 года. Минск; Вильнюс; Тракай, 2007. С. 58–62.

38. Чмэлык Р. Новые подходы к полевым исследованиям украинско-польского пограничья. *Полевые этнографические исследования*: материалы Восьмых Санкт-Петербургских этнографических чтений. Сакт-Петербург, 2009. С. 242–246.

39. Чмелик Р. Культурна спадщина українсько-польського пограниччя: етнічна приналежність і суспільна відповідальність. *1914–2014: від війни імперій до діалогу культур (культурна спадщина: трактування, збереження, спільна відповідальність)*: матеріали міжнародної наукової конференції, Львів, 14–15 листопада 2014 року. Львів: Бізнес Консалтинг Плюс, 2015. С. 66–70.

40. Павлюк С., Чмелик Р. Скарби Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005. 228 с. (*Особистий внесок автора – 50%*).

41. Czmełyk R. Odrodzenie zniszczonego świata. *Kultura Żydów galicyjskich: ze zbiorów Muzeum Etnografii i Rzemiosła Artystycznego we Lwowie.* Stalowa Wola, 2006. S. 7–12.

42. Чмелик Р. Музей етнографії та художнього промислу – скарбниця пам’яток європейської культури. *Fajki ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego we Lwowie w Muzeum Dzwonów i Fajek w Przemyślu* / M. I. Olbromski, U. Olbromska, R. Czmełyk i in. Przemyśl, 2006. S. 13–16.

43. Czmełyk R. Muzeum Lubomirskich – od idei narodowej do ogólnego dziedzictwa kulturalnego. *Lubomirscy linii przeworskiej: arystokraci i kolekcjonerzy.* Stalowa Wola, 2006. S. 3–11.

44. Czmełyk R. Studziewięćdziesięciolecie Zakładu Narodowego im. Ossolińskich: Lwów–Wrocław. *Początki Muzeum Lubomirskich.* Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 2007. S. 16–18.

45. Czmełyk R. Wspólna odpowiedzialność za dziedzictwo kulturowe. *Kasprzak A., Skoropadowa H. Europejskie szkło od XVI do początku XIX wieku w zbiorach Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie*. Warszawa, 2008. S. 11–15.

46. Czmełyk R. Nowa jakosć ukraińsko-polskiej wspólpracy. *Między Wersalem a Montmartre: sztuka francuska XVIII–XX w. ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego we Lwowie: katalog wystawy*. Kozłówka: Muzeum Zamojskich w Kozłówce, 2009. S. 5–6.

47. Czmełyk R. Sztuka ulicy. *Szablowska A., Seńkiw M. Plakat polski: ze zbiorów Muzeum Etnografii i Przemysłu Artystycznego Instytutu Narodoznawstwa Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie.* Warszawa, 2009. S. 11–14.

48. Czmełyk R. Złożony krajobraz: o ukraińskim Piemoncie, trudnej transformacji politycznej i bezsensie ucieczki od historii. *Maćkowski K., Mika J. Horyzonty Trakla.* Kraków: Fundacja promocji kultury "Urwany Film", 2017. S. 117–134.

49. Czmełyk R. Pamięć historyczna. *Lwów w grafice: [katalog wystawy].* Lublin: Muzeum Lubelske w Lublinie, 2017. S. 5–6.

АНОТАЦІЯ

Чмелик Р. П. Сучасне українсько-польське пограниччя: державний кордон та ідентичність населення. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.05 – етнологія. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. – Львів, 2018.

У дисертації, на основі авторських польових досліджень, теоретичних і методологічних концепцій українських та зарубіжних учених, критичного підходу до вивчення міжетнічних процесів на пограниччях, комплексно проаналізовано формування та функціонування етнічної ідентичності населення на українсько-польському пограниччі новітньої доби. Розглянуто вплив сучасних політичних і соціально-економічних змін на трансформацію ідентичності мешканців прилеглих до кордону територій та роль етнокультурного чинника у цьому процесі. Узагальнено динаміку міжетнічних відносин на прикладі трансформації категорій свій/інший/чужий та зміни типу українсько-польського пограниччя у другій половині XX – на початку XXI століть. Вивчено проблеми, пов'язані зі збереженням та інтерпретацією культурної спадщини на сучасному українсько-польському пограниччі.

Особливу увагу приділено значенню історичної пам'яті у процесі формування сучасної суспільної свідомості та етнічної ідентичності населення пограниччя. Відтворено загострення українсько-польських міжетнічних відносин на прикладі реконструкції або відновлення об'єктів культурної спадщини Львова і Перемишля.

Ключові слова: Україна, Польща, ідентичність населення, міжетнічні відносини, типи пограниччя, українсько-польське пограниччя, історична пам'ять, категорії "свій/інший/чужий", культурна спадщина.

АННОТАЦИЯ

Чмэлык Р. П. Современное украинско-польское пограничье: государственная граница и идентичность населения. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени доктора исторических наук по специальности 07.00.05 – этнология. – Институт украиноведения им. И. Крипьякевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. – Львов, 2018.

В диссертации на основе авторских полевых исследований, теоретических и методологических концепций украинских и зарубежных ученых, критического подхода к изучению межэтнических процессов на пограничьях, комплексно проанализированы процессы формирования и функционирования этнической идентичности населения на украинско-польском пограничье в новейшую эпоху. Рассмотрено влияние современных политических и социально-экономических изменений на трансформацию идентичности жителей, прилегающих к границе территорий, и роль этнокультурного фактора в этом процессе. Обобщено динамику межэтнических отношений на примере трансформации категорий свой/иной/чужой и изменения типа украинско-польского пограничья во второй половине XX – в начале XXI века. Изучены проблемы, связанные с сохранением и интерпретацией культурного наследия на современном украинско-польском пограничье.

Особое внимание уделено значению исторической памяти в процессе формировании современного общественного сознания и этнической идентичности населения пограничья. Воспроизведены обострения украинско-польских межэтнических отношений на примере реконструкции или восстановления объектов культурного наследия Львова и Перемышля.

Ключевые слова: Украина, Польша, идентичность населения, межэтнические отношения, типы пограничья, украинско-польское пограничье, историческая память, категории “свой/иной/чужой”, культурное наследие.

SUMMARY

Chmelyk R. P. Modern Ukrainian-Polish Borderland: state border and identity of population. – Manuscript.

The thesis for the academic degree of Doctor of Historical Sciences, speciality 07.00.05 – the ethnology. – Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine. – Lviv, 2018.

Taking into account the theoretical foundations of modern ethnological science and on the basis of field source materials, first of all expeditionary records collected using an innovative method of joint Ukrainian-Polish ethnological research, the dissertation examines the problem of the formation and functioning of ethnic identity of the population at the modern Ukrainian-Polish Borderlands, and also highlight the influence of modern political and socio-economic changes on the transformation of the identity of the inhabitants the adjacent territories and the role of ethno-cultural factor in this process. The key focus has been laid on the issues that include judgments about past events – the social, ethnic, and religious processes as well as mutual stereotypes.

Special attention is given to the dynamics of interethnic relations in the example transformation categories "our/other/alien" and change the type of the Ukrainian-Polish border area in the second half of the 20th – early 21st centuries. When the totalitarian system collapsed and the borders were opened, the Ukrainian-Polish borderland changed its status to interdependent, and the Ukrainians' perception of the Poles and the Poles' perception of the Ukrainians evolved from "aliens" to "others", who were not feared and were regarded as potential partners. Meanwhile, as Ukrainians, influenced by political factors, searched for their own identity, trying to single out, or alienate, themselves from the "Soviet people", they became more distant from Russians, who were increasingly regarded as "aliens". On the other hand, "one's own people" gradually included all the ethnic Ukrainians from the Diaspora.

The historical memory of the older generation retained the pre-war picture of conflict-free and tolerant life in the local communities where ethnic or religious differences were not a problem. In the imagination of the local population, the deterioration of relations in the community and religious confrontations have always been caused by external factors, such as the government policy, the wars, the Germans, or the "Soviets".

The openness of the Ukrainian-Polish border in 1990s and the change in the status of the borderland led to a significant transformation of the local people's identity and to a modification of their idea of "their own/other/alien" people, which did not always extend to other regions of the two countries. In the last twenty years, most disputes in the borderland territories have been resolved peacefully. This together with the borderland population's positive attitude towards members of other ethnic groups allows to predict a positive trend in the interethnic relations.

It is proved that religion remained an important factor in the search for ethnic identity in the borderland. This religious structure challenged the simplified stereotype, common in Poland, of Ukrainians as Orthodox. Moreover, the mutual

perceptions of the Ukrainians representing different confessions did not always correlate with their ethnicity.

The activities of Ukrainian and Polish cultural and educational institutions, such as museums, libraries, and archives, have served as a model of successful collaboration for the last twenty five years. Every year, museums of Lviv, Lutsk, Przemyśl, Lublin, and Zamość hold dozens of joint exhibitions, conferences, and workshops; they also conduct joint research into the cultural heritage of the two nations, and organize scholarly exchanges. The efforts of the humanitarian elites of the two countries are geared towards both the preservation of the national identities and fostering the sense of common responsibility for the cultural heritage of the borderland.

It is shown that realities of the Ukrainian-Polish borderland require fostering a joint responsibility of the two nations for the diverse cultural heritage of this region. The experience and tradition of the borderland show that nations can find common ground on various aspects – political, economic, and cultural. The key to success is goodwill and joint efforts to overcome negative prejudices and stereotypes.

Keywords: Ukraine, Poland, identity of population, ethnic relations, the types of borderlands, the Ukrainian-Polish borderland, historical memory, categories “our/other/alien”, cultural heritage.

Підписано до друку 23.03.2018 р.
Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 27